

ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В СИТУАЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Кінець ХХ ст. ознаменувався кардинальними змінами майже в усіх сферах життя. Зник ідеологічний поділ світу, завершилося домінування індустріального сектору економіки. На зміну “епосі фабричних труб” настав час “інформаційного суспільства”. Успіх нового етапу інтеграційних планетарних процесів сприяв виникненню нового загальнопланетарного явища – глобалізації. За висловом І.Валлерстайна, настав “кінець знайомого світу”. Зміна культурних параметрів впливає і на освітні тенденції розвитку суспільства, які стають визначальними у ситуації глобалізації. Вивченню динаміки освітніх процесів у сучасному філософському дискурсі присвячені праці зарубіжних дослідників, зокрема П.Бурд’є, Е.Еверіта, К.Карнейро, К.Манхейма, Ф.Матарассо, Л.Уайта, А.Флієра. Розглядали цю проблему і вітчизняні вчені: В.П. Андрущенко, В.І. Байденко, Л.Губерський, В.С. Журавський, М.З. Згуровський, М.С. Конох, В.Г. Скотний, Ю.Терещенко та ін. Дослідження виявляє культурологічну необхідність проникнення глобалізаційних тенденцій в освіту. Це прояснюється завдяки визначальній ролі глобалізаційних процесів у постсучасній проблематизації культурної ідентифікації взагалі та освітянської зокрема. Особливі вимоги глобалізація формує до системи освіти – основного механізму і засобу цілеспрямованого виховання людини, її підготовки до життя і праці.

На думку відомого економіста ХХ ст. П.Ф. Друкера, зміни, які відбуваються сьогодні, пов’язані з новою глибокою трансформацією світу, коли протягом кількох десятиліть суспільство перебудовує себе: свій погляд на світ, свої основні цінності, соціальну і політичну структуру, культуру, ключові інститути. Через 50 років виникає новий світ. І люди, народжені в цей час, навіть не можуть уявити собі світ, в якому жили їхні дідуся й бабусі, і в якому народилися їхні власні батьки. Такі глибокі трансформації в історії європейської цивілізації відбуваються, починаючи з ХІІІ ст., кожні 200–250 років, і в цей час ми перебуваємо майже на піку нової трансформації світу, що почалася наприкінці 60-х років минулого століття разом із початком ери комп’ютерів, виникненням основ “інформаційного постіндустріального суспільства”.

Кожна така глибока трансформація супроводжувалася радикальними змінами в галузі освіти. У ХІІІ ст. замість маленьких шкіл при монастирях з’явилися перші університети (Саламанка, Болонья, Париж, Кембрідж). В ХV ст. поява масового друкарства сприяла виникненню перших підручників і поурочної системи навчання в школах (Ян Коменський). На початку ХІХ ст. були створені сучасні університети і з’явилася доктрина “всезагальної освіти”. Нинішня, четверта, трансформація світу закладає основи нового суспільства – “суспільства знань”, докорінно впливаючи на систему освіти.

Реалізується відмова від парадигми Платона, а саме – “освіти для себе”, інформуючої освіти, і відбувається перехід до нової діяльнісної “освіти для інших”. Основною метою цієї нової освіти є орієнтація на конкретні практичні результати в досягненні загальних групових цілей, створення корисних для суспільства нововведень. Основою діяльності нових освічених людей стають не знання самі по собі, а знання, втілені в ринкових продуктах інноваціях, тобто нововведеннях, що мають попит на ринку. Головним в інноваційній практиці стає постійний пошук нових знань, які можуть забезпечити створення таких корисних для людей продуктів із меншими витратами матеріалів, енергії і з більшою ефективністю і соціальною, а також екологічною безпекою.

Таким чином, головною метою освіти стає не володіння інформацією, знанням, а вміння робити нові речі, потрібні для задоволення потреб людства, суспільства, конкретних груп людей.

До важливих векторів глобалізації належить освіта, яка не тільки не лишилася осторонь процесів глобалізації, а й активно залучається до них. Прискорення процесів глобалізації в економіці і політиці висувають нові вимоги до структури та якості освіти.

Навколо освіти групується низка ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності і доступності освіти тощо. При цьому зазначимо, що освіта здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону. Тому для розуміння особливостей взаємовпливу процесів глобалізації та освіти слід розглянути специфіку глобальних процесів у межах нової моделі управління, реформування, реструктуризації та облаштування системи освіти з точки зору нових вимог.

Глобалізацію часто розглядають з точки зору осмислювання специфіки розвитку як міжнародного, так і локального (регіонального) масштабу. Особливий інтерес представляють такі взаємопов'язані аспекти вияву глобалізації: економічний, політичний і культурний. Всі вони так чи інакше впливають на розвиток і реструктуризацію одного з найважливіших соціальних інститутів суспільства – системи освіти, роль і значення якої зростає в період входження суспільства у постіндустріальний етап свого розвитку.

Економічний вимір соціальних процесів часто-густо використовується як ключовий двигун глобалізації. Його прояви – потоки торгівлі та інвестицій, наявність специфічних товарів по всьому світу, багатонаціональне розміщення виробництва і ринків. Крім мобільності товарів має місце зростання міжнародної торгівлі послугами (зокрема, освітніми).

Іншою тенденцією розвитку і, одночасно, протиположною освіті з точки зору глобалізації стає поняття “економіка знань” як джерело багатства й інтелектуального капіталу. Теоретики, науковці в таких галузях науки, як освіта, соціологія і економіка, визначають безліч чинників, що відрізняють економіку знань від економіки традиційних елементів багатства (землеволодіння, фінанси, фізична праця). Деякі з цих чинників явно належать до освіти, особливо в конкурентному міжнародному навколишньому середовищі, яке на сучасному етапі характеризується, насамперед, пануванням інформаційних технологій. В економіці знань, згідно з науковими дослідженнями, присутній швидше достаток, ніж дефіцит ресурсів; зменшується значення місцерозташування і розмір підприємства; існує орієнтація на людські ресурси: ключовою формою капіталу є інтелектуальний капітал. У межах освіти економіка знань характеризується глобальним ринком із попитом на кваліфіковану робочу силу, яка підтримується міжнародним документом на відповідність кваліфікацій. Тому освіта може використовуватися і як послуга, що продається, і як цінна інтелектуальна власність.

Крім зростаючих темпів створення економічних інновацій, глобалізація характеризується зростанням наднаціональних організацій, які визначають політику держави та окремих соціальних груп і структур, які діють у межах, більш широких, ніж окремі нації. Йдеться про “трансвітове правління” з боку таких організацій і про “приватизоване управління” для позначення ролі неурядових організацій, зацікавлених груп і консультативних організацій, які можуть брати участь у формулюванні і впровадженні політики в розвиток регулюючих інструментів політичного впливу. У сфері освіти можна відзначити діяльність: міжнародних організацій – ЮНЕСКО і ОЕСР; груп, зокрема, Міжнародна мережа органів забезпечення якості у вищій освіті (ММОЗЯВО); профільованих професійних організацій; консультативних організацій, зокрема, як нещодавно приватизована Міжнародна спілка транснаціональної освіти (МСТО). Саме

вони є посередниками, освітніми провайдерами стандартів глобальної, наднаціональної освітньої політики.

Глобалізація у сфері політики міцно пов'язана з підйомом неолібералізму, який приховано був присутнім у практиці соціального управління більшості урядів англomовного світу і деяких наднаціональних органів, таких, як Організація з міжнародної торгівлі (ОМТ), Світовий банк і Міжнародний валютний фонд (МВФ). Сучасна філософія соціального управління підтримує вільну торгівлю і дію ринкових механізмів, включаючи їх застосування до традиційних державних функцій, таких, як освіта, охорона здоров'я і енергозабезпечення. Така ситуація призводить до усіченого державного фінансування суспільного сектора, маркетизації суспільних послуг, приватизації державного сектору та/або їх виставленню на аукціон для приватних посередників-провайдерів і усуненню або скороченню регулюючих бар'єрів для вільної торгівлі.

Прихильники позиції неолібералізму доводять, що конкуренція призведе до поліпшення послуг, оскільки найбільш успішними виявляться провайдери, здатні ефективніше працювати і задовольняти клієнтів. Неолібералізм часто-густо супроводжується менеджериством – застосуванням таких методик управління бізнесом, як еталонне тестування і забезпечення якості, з тим, щоб оцінювати і підвищувати ефективність функціонування і розвитку соціального об'єкту. Суспільні органи, які функціонують за ринковими або квазіринковими принципами, іноді згадуються як “гібридні організації”, що поєднують елементи як державних, так і приватних підприємств. У цю категорію входять і сучасні вищі заклади освіти.

Поряд з економічним і політичним розвитком, глобалізація пов'язана з потоком культурних зразків та інформації про культурні події в усьому світі. Адже багато товарів і послуг, що продаються і розповсюджуються по всьому світу, міцно переплетені з культурним контекстом.

Будь-яка культура безпосередньо пов'язана з освітою. Наприклад, розширення транснаціональної освіти (ТНО) виводить на перший план проблеми взаємозв'язку між культурою, глобалізацією та освітою, включаючи визнання значення глобальної педагогіки і вплив іноземних освітніх посередників-провайдерів на регіональну систему освіти.

Величезне накопичення, оброблення і майже миттєве передавання інформації завдяки злиттю інформаційної та комунікаційної технологій – ось ключовий аспект глобалізації. Це життєздатна інфраструктура, яка залічує час і простір та полегшує економіко-політико-культурний розвиток суспільства.

Інформаційно-комунікаційна технологія, пропонуючи додаткові альтернативи педагогічним стилям “крейда і ганчірка” або “мудрець на кафедрі”, які традиційно пов'язані з освітою, також впливає на споживання і використання новітніх освітніх технологій. Але при використанні і впровадженні подібних інформаційно-комунікаційних технологій лишаються відкритими питання регулювання і забезпечення якості онлайн-освіти.

У період глобалізації поняття “якості освіти” набуває особливого смислу, оскільки саме якість освіти стає показником результативності глобальних інновацій. Існують різні підходи до визначення якості освіти. Зокрема, Законом України “Про вищу освіту” визначено, що “якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства” [4].

З іншої точки зору, якість освіти розглядається як багатофакторне утворення. Так, російський дослідник В.Гризлов вважає, що “якість освіти – це синтетичний показник, що відображає сукупний прояв багатьох факторів” [2, 25].

У ст. 11 всесвітньої декларації ЮНЕСКО про вищу освіту ХХІ століття поняття якості освіти розглядається таким чином: “Якість у сфері вищої освіти є багатомірною

концепцією, яка повинна охоплювати всі його функції і різновиди діяльності: навчальні й академічні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, споруди, матеріально-технічну базу, устаткування, роботу на благо суспільства й академічне середовище” [1].

У розкритті поняття “якість освіти” Ю.Ф. Зінковський стверджує, що якість освіти – це системна категорія, тому доцільними є поняття “якість навчання” і “якість підготовки” [5, 11]. Перше поняття – багатоскладове, його зміст охоплює кваліфікацію викладачів, стан матеріальної та лабораторної бази, якість і кількість науково-методичної літератури, сучасність навчальних програм, якість професійних студентських практик та ін. Якість підготовки – це спроможність студента, майбутнього фахівця відповідати вимогам галузі народного господарства, до виконання завдань якої він готується у вищому навчальному закладі. Дефініція цього поняття охоплює як потребу підсумувати дієвість навчального процесу, так і можливість діагностування професійної компоненти випускника, а отже, і його готовність як спеціаліста без тривалої адаптації увійти до виробничої діяльності.

Отже, під якістю освіти розуміють сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, що надають йому здатність задовольняти зумовлені або передбачувані потреби в знаннях і навичках окремих громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави. До поняття якості можна залічити безліч чинників: і ступень задоволення особистістю результатами освіти, і кількість можливих різнорівневих освітніх пропозицій у регіоні та країні, і професіоналізм професорсько-викладацького складу тощо. Якість освіти охоплює не лише змістовну частину освіти, а і її структурні й організаційні характеристики.

Значні соціокультурні перетворення в умовах глобалізації, які характеризують сучасний розвиток європейської цивілізації, постійно спонукають до оновлення і вдосконалення систем освіти. Освітні системи майже всіх європейських країн перебувають у стадії реформування і модернізації. Вітчизняна система освіти сьогодні також повною мірою не відповідає актуальним вимогам часу і виявляє свою неспроможність щодо задоволення потреб, які зростають у її споживачів (школярів і студентів). Процеси реформування і модернізації в усіх країнах викликають суперечки і непогодження. Виникає потреба створення загальних рекомендацій для управління процесом трансформації європейської системи освіти. Так, українські дослідники В.Кондратюк, М.Волос, І.Бабін сформулювали загальні рекомендації до реформування системи освіти в умовах глобалізації:

– посилення практичної спрямованості змісту курсів природничонаукового циклу; вивчення явищ, процесів, об’єктів, речей, які оточують учнів у повсякденному житті;

– зміна акцентів у навчальній діяльності, що спрямовані на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення долі репродуктивної діяльності; використання завдань, які перевіряють різноманітні види діяльності, збільшення вагомості завдань для застосування знань, котрі пояснюють навколишні явища; урахування знань, що отримують учні поза школою з різноманітних джерел.

Таким чином, молода людини, яка житиме і працюватиме в XXI ст. повинна, по-перше, гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій, вміло застосовувати знання на практиці для розв’язання різноманітних проблем, по-друге, самостійно критично мислити, вміти бачити труднощі, що виникають у реальному світі і шукати шляхи раціонального їх розв’язання, використовуючи сучасні технології; по-третє, грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для дослідження певного завдання факти, аналізувати їх тощо); по-четверте, бути комунікабельними, контактними в різноманітних соціальних групах, вміти працювати спільно в різноманітних галузях, попереджувати конфліктні ситуації або вміло виходити з них; по-п’яте, самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня. З огляду на зазначене можна констатувати підвищення значення аксіологічного виміру сучасної освіти, в якому

головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями.

Глобалізація в освіті, як і в інших галузях являє собою об'єктивний, але далеко не однозначний процес. Його головну небезпеку дослідники вбачають у тому, що “замість єдності в багатоманітності і розширенні освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самобутнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем” [6, 31].

Глобалізація зумовлює небезпеку втрати не лише культурної, релігійної та економічної багатогранності, а й вітчизняних досягнень в освітньо-виховній сфері, нівеляцію культурно-освітніх традицій, відмову від національної спрямованості змісту освіти. Отже, не лише збереження, а й посилення національного характеру освіти є одним із найважливіших стратегічних завдань реформування української системи освіти.

Освіту як абсолютний пріоритет розвитку людства було визначено на конференції Нобелівських лауреатів “На порозі XXI століття: небезпека і перспективи”, що відбулася в Парижі 1998 р. У підсумкових документах цієї конференції зазначено: “Освіта повинна мати абсолютний пріоритет у бюджетах всіх країн і сприяти розвитку всіх видів творчої діяльності” [3, 29]. Це твердження можна сприймати як аксіому, бо сьогодні вирішальним чинником суспільно-економічного розвитку є людський капітал, інтелектуальний ресурс, виражений у знаннях, культурі і духовності всього світового співтовариства, який є майже безмежним, невичерпним і постійно відтворюваним.

Отже, доходимо висновків: 1) освіта стає одним із найважливіших факторів глобалізації, що є не лише похідною глобалізаційних процесів, а й одним із найпотужніших факторів світової інтеграції. Глобалізацію самої освіти можна розглядати як критерій глобалізації; 2) прискорення процесів глобалізації в економіці і політиці висуває нові вимоги до структури та якості освіти. Під якістю освіти розуміється сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають йому здатність задовольняти зумовлені або передбачувані потреби у знаннях і навичках окремих громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави; 3) значні соціокультурні перетворення в умовах глобалізації постійно спонукають до оновлення і вдосконалення системи освіти, підкреслюючи значення її аксіологічного виміру; 4) глобалізація освіти має як позитивні (різноманітність, розширення освітніх можливостей тощо), так і негативні (уніфікація, втрата самобутнього творчого потенціалу національних освітніх систем) риси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всемирная декларация о высшем образовании XXI века: подходы и практические меры. – Париж, 1998.
2. Грызлов В. Качество образования: диалектика позиций и уровней // Высшее образование в России. – 2005. – № 5.
3. Дарійчук Л. Система освіти в Україні: реформування чи оновлення? // Вища школа. – 2004. – № 1.
4. Закон України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. № 2984-III. Ст. 1.
5. Зіньковський Ю.Ф. Якість освіти – основа громадської довіри до ВНЗ // Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу. – К., 2005.
6. Семенов С.Н., Семенова А.Н. Российская высшая школа в условиях глобализации // Философия образования. – 2005. – № 4.